

Ocene in poročila

POGOVORI O JEZIKU IN SLOVSTVU

Vsebiņa dela na lanskem mariborskem zborovanju slovenskih slavistov je bila bogat strokoven vrelec, iz katerega je lahko vsak udeleženec zajel osvežujoč napoj za svoje nadaljnje delo. Njen namen je bil predvsem trojen: dopolniti in razširiti pogled v pomembna literarnozgodovinska in lingvistična področja, kritično pretehtati metode pouka slovenščine na srednji šoli in stopnjevati čut za dokaj pereče sodobno slovensko kulturno vprašanje, namreč za naš knjižni jezik, ki mu je potrebno prečistiti obraz, ne z ozkosrčnimi posegi nekdanjih puristov, temveč po njegovih lastnih bogatih možnostih. Zborovanje bi bilo vsekakor polovičarsko, ako bi odprlo srednješolskemu slavistu zgolj nove znanstvene poglede na področju literarne zgodovine in lingvistike, zanemarilo pa bi pogovore o metodi jezikovnega in literarnega pouka na srednji šoli, ki je v marsičem odgovorna za izobraženčev odnos do materinega jezika. Še zlasti pa bi bilo pomanjkljivo, ako bi premalo vzbudilo zavest, da mora slavist skrbeti za lepoto in pravilnost jezika povsod tam, kamor ga zanese delo. Lahko zapišem, da je zborovanje učinkovito poseglo v vsa omenjena vprašanja, kar nazorno kaže tudi knjiga Pogovorov.*

Nemogoče je v tako kratkih besedah predstaviti živahen in resen odnos do vprašanj, ki so jih sprožale razprave in referati, zbrani v tej knjigi, in škoda je, da so morale izostati v njej misli diskutantov zaradi premalo točnega zapisnika. Kajti šele celoten miselni obseg bi prikazal dejansko podobo »bujnega filološkega življenja, ki je plalo konec lanskega junija« na tem zborovanju. Razprave in pogovori o njih so vzbujali mnogotere nove poglede na naše znanstveno in praktično delo in porajali raznotere kritične misli.

V pričujočem poročilu se bom pomudil ob osnovnem delovnem gradivu, ki je, razen ene razprave, objavljeno v Pogovorih, in sicer tako, da bom strnil posamezna poglavja iste vrste v skupne odstavke.

Nekatere temeljne probleme deleža Štajercev v slovenski literaturi pojasnjuje Anton Slodnjak v razpravi, ki je po svoji konceptiji in po presojanju slovenske štajerske književnosti novost v naši literarni zgodovini. Načelo, po katerem opazuje literarno dogajanje Štajerske z vidika njegove specifičnosti in slovenske literarne celote, je nov način obravnavanja pokrajinsko kompleksnih literarnozgodovinskih vprašanj, način, ki bo morebiti koristno oplojeval pričakovane sinteze, o katerih se toliko govori in piše. Seveda bi bilo potrebno tako koncipirati še literaturo ostalih slovenskih pokrajin in se dokopati do vzmeti našega celotnega literarno-kulturnega organizma.

S prodornim čutom za ustvarjalne zakonitosti, ki so objektivni pogoj za razcvet književnosti, ugotavlja Slodnjak nekaj činiteljev, ki so izoblikovali značilnosti literature slovenske Štajerske zlasti v XIX. stoletju. Ti činitelji so naslednji: jezikovno-duhovni ustroj v tem delu naše zemlje, literarno nerazvita provinca kot posledica težkega narodnostnega položaja in slednjič težnja nekaterih izrazitih predstavnikov, da ostanejo pri svojih dialektičnih prvinah ter da si ustvarijo lastno knjižno izrazilo. Ti činitelji so bili nedvomno

* Pogovori o jeziku in slovstvu. Založba Obzorja, Maribor 1955.

glavni zaviratelj uspešnega literarnega dela, saj so zanašali na štajerski Parnas pravcato zmedo; ta je začela pojemati šele proti koncu stoletja, ko sta odpravila spor med obema knjižnojezikovnimi koncepcijama Aškerc in Meško tako temeljito, da ga med vojnama več ne najdemo.

Kakor je teža teh činiteljev povzročala neuspeh nekaterih literarnih talentov, se mi vendarle zdi, da bi mogla manj škodovati resničnim umetniškim naravam. S tem želim poudariti načelo umetnikove ustvarjalne zmogljivosti, ki je konec koncev le prvi pogoj za umetniške storitve. Pravi umetnik bi vsekakor intenzivneje iskal zveze s popolnejšim, osrednjim knjižnim jezikom; Vraz jo je iskal, dasi je — ne samo po lastni krivdi — ni mogel uresničiti. Menim tudi, da bi moglo biti stvarjem samo v prid, če bi v sintetične razprave take vrste vklebili tudi temeljitejšo razčlenitev gospodarskih in siceršnjih kulturnih razmer, v katerih so se porajali posamezni literarni talenti, pa se niso mogli ustvarjalno izživeti. Razumljivo pa je, da spada to vprašanje v obsežnejše zasnovane študije.

Slovenski izobraženec, ki mu je literarna zgodovina poklic ali pa tudi ne, vedno bolj čuti potrebo po znanstveno neoporečnih razlagah slovenske literature med vojnama. Petretova razčlenitev glavnih književnih smeri te dobe, njih snovnih, idejnih in estetskih značilnosti je izčrpna, nazorna, v tezah pravilna in kot taka zanesljivo izhodišče za podrobnejše proučevanje značaja naše literature med vojnama. Prav pa bi bilo, ako bi videli v »Mladini« odločen poskus mlade generacije, da si organizira na Cankarjevi tradiciji in vzmeteh oktobrske revolucije pod vodstvom Srečka Kosovela docela samosvoje, protizvonovsko in protidominsvetovsko glasilo, ki se kasneje nadaljuje v »Književnosti« in kmalu tudi v »Sodobnosti«. Taka, vendar samo relativna samostojnost velja tudi za »Križ na gori«, izrazito pa za »Dejanje« v razmerju do »Časa« in »Doma in sveta«. Avtor pravilno ločuje Kosovela od skupine religioznih ekspresionistov, kajti njegovi eseji in pesmi v letih 1925—1926 kažejo, da je med njim in spiritualisti v literarni ideologiji in praksi vsaj tolikšna razlika kolikršna obstaja med simbolistoma Cankarjem in Maeterlinckom.

Glede našega realizma tridesetih let terminološko še vedno nihamo med oznakami »obnovljeni realizem«, »novi realizem« in »socialistični realizem«, čeprav nas nobena ne zadovoljuje. Petre je uporabil za to literarno oznako »socialno poudarjeni realizem«, oznako, ki jo imam za pravilno, ker dobro razlaga bistveno značilnost literature, ki jo zadeva, z estetskega in vsebinskega vidika.

Doba NOB predstavlja v slovenski zgodovini doslej največje politično in kulturno nacionalno dejanje. Zato je naravno, da je pritegnila tudi literarnega zgodovinarja, čeprav kvaliteta umetniških tvorb iz te dobe iz razumljivih razlogov le poredkoma dosega predvojno. Naravno je tudi, da Viktor Smolej razčlenjuje in vrednoti slovstvo iz vrst tistih slovenskih kulturnikov, ki so sodelovali v NOB. Iz obsežnega gradiva razsodno lušči v razpravi le tisto, kar ni brez slovstvene cene. V smotrni razvrstitvi snovi na štiri poglavja: poezija, časopisje, proza in dramatika, prepričljivo odgrinja velikanski duhovni napor, ki so ga opravili slovenski napredni kulturni in politični delavci v času NOB z besedo v slovstveni obliki.

Slovenska stvarna proza se je od Cankarja naprej nenehno poglobljala v »Mladini«, v »Književnosti« in dosegla svoj bogati razcvet v »Sodobnosti«. Za

stvarno prozo vseh teh revij velja, da so jo pisali tudi ljudje, ki niso umetniki. Razumljivo je, da je dosegla prav ta proza v času NOB visoko idejno vrednost in zelo bogat obseg. Ni pa seve v tem času dosegla tudi svojega vrhunca, saj jo nekateri predvojni in medvojni predstavniki ustvarjajo še v svobodi (Edvard Kardelj, Boris Zihlerl, pokojni Boris Kidrič in drugi), ko v primernem ustvarjalnem miru skrbe tudi za večjo oblikovno dognanost.

Smolej našteva vrsto aspektov, s katerimi bo treba dopolnilno razložiti slovensko slovstvo te dobe. Med njimi pa pogrešamo opozorila, da je potrebno razčleniti tudi literaturo iz vrst slovenskih kulturnikov, ki so se vdninili v tabor nasprotnikov NOB. Tudi njih dela spadajo v literarni okvir te dobe in politični oziri nas več ne smejo in ne morejo zadrževati, da bi kritično ne ocenili tega, čeprav žalostnega sestavnega dela naše kulturne zgodovine.

Sintetična metoda je v hrvaški literarni zgodovini mnogo bolj razvita kot pri nas, morda tudi zategadelj, ker so imeli Hrvatje od »moderne« sem več odličnih esejistov (Matoš, Krleža, Goran-Kovačić), ki so tako rekoč onemogočili večji razmah historicizma na področju te vede. Prav s takšnim sintetičnim prijemom je Emil Štampar plastično razvil idejno, vsebinsko in izrazno-estetsko podobo umotvorov Ive Andrića in nam v portretni študiji dobro predstavil eno najvidnejših južnoslovanskih sodobnih literarnih moči, pisatelja, ki nas že in nas bo tudi v prihodnje uspešno predstavljal v svetu. Takih študij iz srbske in hrvaške literature bi moralo biti še kaj več v naših znanstvenih in revialnih publikacijah, zlasti ker obrobne slovenske srednje šole razpolagajo v krajih, kjer ni študijskih knjižnic, z zelo pomanjkljivim inventarjem srbskih in hrvaških originalnih tekstov in literarnozgodovinskih priločnikov.

Ne v tem skromnem poročilu, temveč v knjigi je razvidno, da je nje literarnozgodovinski del po svojih aspektih in dognanjih tehten in bogat. Prav takšen je tudi nje lingvistični del.

Na podlagi lastnih in Tineta Logarja raziskovanj je Rudolf Kolarič natančneje razmejil nekatera štajerska narečja ter s tem rahlo popravil Ramovševo Dialektološko karto. Dalje opozarja na problem vzhodnoštajerskih in prekmurskih krajevnih imen na sufiksa —ovci in —ci ter nakazuje morebitne vzroke za njun nastanek.

V njegovem označevanju nekaterih posebnosti vzhodnoštajerskih govorov pa me moti trditev, da Stročja vas meša obliki š̂ in š̂a. Kolikor mi je znano, v tej vasi popolnoma prevladuje š̂ (ne š̂̂). Š̂a bi morebiti zasledili pri nekaj priseljenih starejših ljudeh, kakor tudi prekmurski š̂ou, pri njih otrocih pa zopet š̂̂, razen če se ne spakujejo.

Tine Logar označuje s poznanjem dejstev štajerske govore južno od Konjiške gore in Boča in izpopolnjuje Ramovševo geografsko in geomorfološko klasifikacijsko metodo slovenskih dialektov z zgodovinskimi, upravno-političnimi in cerkvenoupravnimi prilikami, ki so močno vplivale na današnjo mnogolčnost naših dialektov. Spominjam se, da je Ramovš v predavalnici poudarjal tudi ta dejstva, vendar je res, da jih, kakor pravi Logar, zaradi pomanjkanja gradiva v celoti ni mogel ustrezno upoštevati.

Klasifikacijska koncepcija slovenskih dialektov, kakor jo razvijata in dopolnjujeta po Ramovševi zamisli Kolarič in Logar, je zanesljiva osnova, na kateri bo prej ali slej izdelan lingvistični atlas Slovenije.

Naslov razprave Frana Bezlaja Zanimivostj iz toponomastike se mi zdi glede na snov, ki jo vsebuje, in metodo obravnave preskromen. Spominjam se, da je vzbudila razprava z odkrivanjem tehtnih toponomastičnih dejstev med poslušalci zanimanje — kakor da odkriva v glavnem še neznan svet in vzbuja prijeten spomin na velikega lingvистa Ramovša, ki je v predavalnici ob vprašanju substitucij v slovenskoalpskem svetu raznetil interes za toponomastiko, pa smo ga nato, žal, prehitro prekrili s pozabo. V študijski naglici je pač marsikdo premalo doumel, da je raziskovanje toponomastičnih značilnosti na našem ozemlju tudi »potrebno za harmonično rast narodne kulture«, kakor pravilno meni Bezljaj.

Ob tej razpravi je vzkresnil premislek, da naj bi pri morebitnih nadaljnjih uradnih preimenovanjih naših krajev sodelovala tudi SAZU. V zvezi s tem bi rad opozoril na nekatere anomalije, ki so jih povzročili Madžari v Prekmurju deloma v toponomastiki, še bolj pa v rodbinskih imenih.

Že pred okupacijo je Vilko Novak poudarjal, da Pomurci zahajajo v Soboto, v »Mursko« pa ljudje z onstran Drave. Zatorej vprašujem, ali se tega krajevnega imena ne bi dalo uradno uglasiti po ljudski rabi? Čas je tudi, da z uradno gesto snamemo s pristnih slovenskih rodbinskih imen v Prekmurju patino nekdanje madžarizacije (na primer: Kerčmar > Krčmar, Kūčan > Kučan, Mōrec > Murec ipd.).

Bezljaj omenja tudi problem kalkov, ki so močno onečedili organizem našega jezika. Tisti, ki se ukvarjajo s kakršnimkoli prevajalstvom, bi morali pač kar se da pozorno grabiti iz bogastva živega slovenskega jezika. Za prevajalce umetniških del pa velja, da bi moral vsakdo dobro obvladati vsaj svoj dialekt, pa bi mu knjižna beseda pogostoma ne šelestela tako papirnato; bilo bi tudi manj nevarnosti za to, da nam književni jezik v sedanji poplavi prevodov zakrckne v formalistično okostenelost.

Tehtne besede o pouku jezika in literarne zgodovine na srednji šoli sta spregovorila Tone Bajec in Joža Mahnič.

V svojih metodičnih navodilih o zamenjavi slovniskega predalčkarstva, ki je dijaka, zlasti v višjih razredih, lahko samo dolgočasilo, z živim jezikom, ki dijaku ne bo le zanimiv, temveč mu bo vzbujal naravnost logično in estetsko ugodje, je Bajec teoretično vsejal v pouk jezika na srednji šoli novega duha. Ako bomo delali tako, kakor v svoji razpravi zgledno svetuje in zahteva Bajec, dijakov res ne bomo dolgočasili. Toda, če bomo zares tako delali! Nikakor pa bi se ne smelo dogoditi, da bi dosedanjo historicistično navlako literarne zgodovine, ki je študirajoči mladini lahko grenila odnos, ljubezen do te nacionalne kulturne vede, zamenjali s pretiranim historicizmom lingvističnih dejstev. Morebitnim skrajnostim se bomo smotrno izogibali pač le z ustreznimi jezikovnimi vadnicami. Bajčevi vidiki morajo preiti v osnovo jezikovnega pouka, ako hočemo, da bo sleherni naš inteligent dejansko pismen, da bodo naši prevajalci opravljali svoj posel bolje, kakor so ga včasih došlej, in da bo tudi naš časnikarski jezik kar se da lepa in kulturno visoka knjižna govorica.

Mahničev metodični prijem literarnozgodovinskega pouka na srednji šoli je prav tako zgleden. Idejna, estetska, socialna in domovinska vzgoja, vzbujanje čuta za lepoto in pravilnost jezika in spoznavanje važnejših literarnih dejanj doma in v svetu: to so gotovo osrednje prvine literarnega pouka

v srednji šoli. Že v nižji gimnaziji bi bilo potrebno vsaj približno uravnovesiti spoznavanje jezika (deskriptivna slovnica!) s pravilno idejno in estetsko vzgojo. Zlasti estetska vzgoja, se mi zdi, je najbolj zanemarjena veja naše celotne pedagoške prakse. Kakor novi učni načrt za višje razrede gimnazije ne dovoljuje absolutizma ne literarni zgodovini in ne jeziku, tako bo treba najti tudi ravnovesje med suho znanostjo in vzgojo pravilnega estetskega čustvovanja. Pravilna estetska vzgoja bo dober sočinitelj naše moralne vzgoje in socialističnega humanizma. Ako bo dobila estetska vzgoja v šoli tisto mesto, ki ji gre, potem bo tudi naša bodoča inteligenca dobila nekaj, kar je pri delu današnje izraz snobizma — namreč pravilen odnos do leposlovne knjige, do vseh umetnosti, do vsega lepega v življenju. To pa se prav gotovo sklada tudi z našim socialističnim družbenim prizadevanjem.

Janko Jurančič sega s svojo razpravo prav v središče problemov poučevanja srbohrvaškega jezika na naših srednjih šolah in bistrovidno razčlenjuje vse pomanjkljivosti. Srednješolski slavist jih seveda v praksi čuti in pozna, vendar jim vsaj delno ni kos. Odločilne so objektivne težave, t. j. pomanjkanje priročnikov. Pri tem ne mislim na vadnice, temveč na originalne knjižne tekste najpomembnejših srbskih, hrvatskih in makedonskih piscev. In naj slavist še tako stika za bibliografijo novih edicij, ga, recimo v Ajdovščini ali v Soboti, o njih obveščajo samo deloma Naši razgledi. Zato bi bilo stvari samo v prid, ako bi kdo vsaj dvakrat letno sistematično obveščal zunanje srednje šole o novostih na srbohrvaškem in makedonskem knjižnem trgu.

Referata Alfonza Gspana in Rudolfa Kolariča o literarnozgodovinskem in filološkem delu na terenu sta spodbudnega značaja. Pomen obeh referatov z njunimi delovnimi napotili vidim v tem, da sta verjetno v marsikom ubila tisto resignacijo do znanstvenih naporov, ki običajno popade mladega slavista v trenufku, ko neutemeljeno začuti, da se v provinci ne da niti malo znanstveno delati. Praktična delovna navodila, ki jih vsebujeta referata, so brez dvoma živa spodbuda vsakomur, kdor je voljan sodelovati pri razvoju.

Občutno vrzel predstavlja v knjigi Pogovori odsotnost razprave Antona Ocvirka, ki je vsebovala metodične napotke o pouku svetovne literature na srednji šoli in nekaj opozoril na znanstveno literaturo, ki naj bi jo uporabljal slavist za to prvine svojega predmeta. Za smotrno vključevanje vprašanj iz svetovne literature v srednješolski literarnozgodovinski okvir je potreben priročnik, ki bi temeljiteje orisal res bistvene ideje, snovi in forme in glavne predstavnike dobe, kakor pa je to storjeno v sedanjih slovenskih srednješolskih literarnozgodovinskih priročnikih.

Kakor je pravilno poudaril Ocvirk, je potrebno posredovati dijaku samo bistvena dejstva iz evropske oziroma svetovne literature, nazorno oživiti literarno duhovni proces v določeni dobi, razčleniti glavne sestavine znanosti ter gospodarskih prilik, avtorja pa, o katerem teče beseda, vključiti po njegovih najznačilnejših potezah v ta proces. Kakor pri obravnavi domače literature se tudi pri svetovni ne smemo zadovoljiti samo z estetskim in formalnim vidikom, temveč je potrebno razčleniti tudi idejno plast spisov in jih vključiti v določen čas.

Zborovanje ni podprlo predloga, po katerem bi naj uvedli primerjalno literarno zgodovino kot enourni tedenski redni predmet v višjo gimnazijo in ki

naj bi jo poučevali komparativisti. Menim pa, da novi učni načrt, ki odmerja dovolj časa poetiki in stilistiki in hkrati predvideva večji poseg v svetovno literaturo, začasno ugodno tudi ta problem.

Kdor prebere knjigo Pogovorov in druge povojne slovenistične publikacije, bo moral priznati, da se metode naše literarne zgodovine, lingvistike in šolske prakse izpopolnjujejo, da nobena izmed vej slovenistike ne kaže slabovečnega ponavljanja metod naših mojstrov iz prejšnje generacije. Ne ena ne druga panoga te vede pa ne more in tudi ne bo mogla mimo dobrih lastnosti preizkušenih metod, ne bo mogla mimo vneme po zanesljivih, tudi drobnih podatkih, ki edini omogočajo neoporečne sinteze vsake znanosti. »Tudi drobni podatki« pa naj čimbolj zapustijo tla naše srednje šole.

Franc Zadravec

Iz slovanskega sveta

NEKAJ ČEŠKIH IN SLOVAŠKIH JUBILEJEV

Med najslavnejše češke knjige spada Babica Božene Němcove, ki je letos dosegla starost 100 let. Razstava v praški mestni knjižnici je pokazala v enem stoletju 184 izdaj v izvorniku ter 17 v prevodu. Prevodov je pokazala gotovo premalo! Saj je samo slovenskih izdaj Babice četrto. Prva je izšla, samo sedem let po izvorniku, v Cvetju iz domačih in tujih logov v prevodu Franceta Cegnarja in je vsekakor svojevrstna priča tedaj tesnih stikov med Slovenci in Čehi.

V slovenskem prevodu imamo malo slovaških del. Med njimi je knjiga Moja otroka Elene Maróthy Šoltésove, pisateljice, ki se je rodila pred sto leti. To so zapiski matere o sebi in dveh otrocih, ki ju je zelo zgodaj zgubila, bolj psihološko zanimivo, naravnost dokumentarno gradivo kakor leposlovno oblikovano delo. V izvorniku je izšlo 1923—1924, v našem prevodu pa 1944. V romanu Proti toku je hotela prikazati slovaškega plemiča, kako se pod vplivom idealne slovaške narodnjakinje ponovno vrne v narodni krog. Šoltésová je bila pomembnejša kot javna delavka, organizatorica meščanske ženske družbe in urednica ženskega lista Živena.

Osrednja in vodilna postava slovaškega nacionalnega preporoda v 19. stol. je Ljudevit Štúr (1815—1856), zakonitelj slovaškega knjižnega jezika. Ob 140-letnici rojstva letos vsa slovaška javnost proslavlja njegovo delo. Bil je srce romantičnega slovaškega pokolenja, ki je namesto dotedanje umetne češkoslovaščine ali privzete češčine uvedlo v knjigo živo ljudsko govornico. Prva v šturovščini tiskana knjiga je izšla 1844. Štúr je bil organizator in urednik prvega slovaškega naprednega političnega in narodno-buditeljskega lista Slovenske Narodne Novine (Slovaški narodni časnik). Začel je izhajati pred 110 leti avgusta 1845, a mogel izhajati samo do pomladi 1848. Bil je glasnik buržoazno-demokratskih, protifevdalskih idej. Pisan v ljudskem jeziku je obenem spajal in povezoval pokrajinsko razcepljene drobce Slovakov v narod moderne dobe.

V. S.